

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ & ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ:
ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

*

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Σήφη Μπουζάκη

ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ

Δημήτρης Φωτεινός

Περσεφόνη Σιμενή

Νίκος Παπαδάκης

GUTENBERG

Γεράσιμος Σ. Κουστουράκης

ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ:
ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Εισαγωγή

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ φαίνεται ότι βρίσκεται σε μία δυναμική πορεία αναζήτησης ταυτότητας στον διεθνή χώρο με στόχο την εδραίωσή της ως διακριτού γνωστικού αντικειμένου στο πλαίσιο του πεδίου της Ανώτατης Εκπαίδευσης (Ράσης, 2005).

Σημαντική τομή για την εξέλιξη του πεδίου της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα αποτελεί η πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα καθώς από τις αρχές της με πρωτοβουλίες του καθηγητή Σήφη Μπουζάκη, στον οποίο ο συγκεκριμένος τόμος αφιερώνεται, αλλά και άλλων σημαντικών κοινωνικών επιστημόνων και ιστορικών, έγιναν στοχευμένες ενέργειες και δράσεις, που συνέβαλλαν στη διαμόρφωση του ιδιαίτερου επιστημονικού του στίγματος και στην ενίσχυση του κύρους του στην ελληνική και τη διεθνή επιστημονική κοινότητα.

Στην εργασία αυτή θα επιχειρηθεί μια κοινωνιολογική προσέγγιση της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα με την αξιοποίηση εννοιών από τις θεωρίες των Pierre Bourdieu και Basil Bernstein προκειμένου να προσεγγισθεί το ερώτημα: Η Ιστορία της Εκπαίδευσης αποτελεί επιστημονικό πεδίο στην Ελλάδα; Και, εάν ναι, ποια είναι τα βασικά του χαρακτηριστικά;

Θεωρητικές επισημάνσεις

Σύμφωνα με την ανάλυση του Bourdieu (1993a, 1993b) η κοινωνική πραγματικότητα συνίσταται από κοινωνικούς μικρόκοσμους ή πεδία κοινωνικών πρακτικών. Τα πεδία αυτά αποτελούν αντικειμενικές πλευρές της κοινωνικής ζωής, διαθέτουν τους δικούς τους ειδικούς κανόνες λειτουργίας και ο βαθμός της σχετικής αυτονομίας τους ποικίλλει ανάλογα με το κατά πόσον μπορούν να αντιστέκονται στις εξωτερικές πιέσεις/καταναγκασμούς προκειμένου να υπακούσουν στη δική τους εξειδικευμένη λογική (Bourdieu, 1993b, 2005). Τα κοινωνικά πεδία αποτελούν δομημένους χώρους κοινωνικών θέσεων, όπου καθεμιά διαθέτει διαφορετικό βαθμό ισχύος (Bourdieu, 2004, 2005). Η αλληλεπίδραση εντός του πεδίου προσομοιάζει με ένα ανταγωνιστικό «παιχνίδι» μεταξύ κοινωνικών δρώντων που ανταγωνίζονται για να αποκτήσουν ισχύ και κυριαρχία αποκομίζοντας προσωπικά οφέλη, όπως είναι η κατάκτηση ή διατήρηση των θέσεων κύρους του πεδίου, αλλά και ο έλεγχος, η επαύξηση ή η διατήρηση της ιδιαίτερης και μοναδικού χαρακτήρα μορφής κεφαλαίου, που χαρακτηρίζει το κάθε συγκεκριμένο πεδίο (Bourdieu, 1993b). Σαφές πλεονέκτημα διαθέτουν όσοι έχουν γεννηθεί εντός του πεδίου, επειδή έχουν κεκτημένες διαθέσεις δράσης (*habitus*), που εκδηλώνονται ως μόνιμοι και διαρκείς τρόποι ύπαρξης, προσδίδοντάς τους ισχύ και σημαντικό προβάδισμα στους αγώνες που αναπτύσσονται μέσα σε αυτό έναντι όσων έχουν γεννηθεί μακριά από το πεδίο. Και τούτο διότι οι πρώτοι διαθέτουν την «αίσθηση του παιχνιδιού» που τους επιτρέπει να είναι κάθε φορά καλύτερα κοινωνικά τοποθετημένοι εντός του πεδίου (Bourdieu, 2005).

Το επιστημονικό πεδίο αποτελεί ένα κοινωνικό σύμπαν που περιλαμβάνει τους κοινωνικούς δρώντες και τους επιστημονικούς/εκπαιδευτικούς θεσμούς (ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ερευνητικά κέντρα και ινστιτούτα), που ασχολούνται με την καλλιέργεια της επιστήμης (Bourdieu, 2005: 24). Το συγκεκριμένο πεδίο ασκεί καταναγκασμούς στους κοινωνικούς δρώντες που διαμεσολαβούνται από τη δική του λογική, κάτι που γίνεται αντιληπτό τόσο κατά την απόπειρα εισόδου όσο και κατά την προσπάθεια σταδιοδρομίας σε αυτό. Ο Bourdieu (2004) ανάλογα με το επίπεδο σχετικής αυτονομίας του κάθε επιστημονικού κλάδου, ο οποίος είτε υπόκειται είτε αντιστέκεται στους καταναγκασμούς του μακρόκοσμου, κάνει λόγο για τη διάκριση μεταξύ «υποταγμένης» και «καθαρής» επιστήμης. Η

«υποταγμένη επιστήμη» υποτάσσεται σε κοινωνικο-πολιτικά αιτήματα και σε εξωτερικές παρεμβάσεις της πολιτικής εξουσίας, η οποία καθορίζει, λόγω χάρη, το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των ερευνητικών κέντρων και των πανεπιστημιακών σχολών. Επίσης, εξαρτάται από τις παρεμβάσεις κοινωνικών και πολιτικών φορέων του δημόσιου ή του ιδιωτικού τομέα που σχετίζονται με πιστώσεις, εντολές, παραγγελίες και συμβόλαια που **αφορούν** την έρευνα, την πρόσληψη ή τη μείωση προσωπικού (Bourdieu, 2004, 2005).

Το διακύβευμα των αγώνων εντός του επιστημονικού πεδίου είναι το «επιστημονικό κεφάλαιο», που αποτελεί ένα ιδιαίτερο είδος συμβολικού κεφαλαίου και προσδίδει αυθεντία στους κατόχους του (Bourdieu, 2004). Το επιστημονικό κεφάλαιο θεμελιώνεται σε πράξεις γνώσης και αναγνώρισης από το σύνολο των ομότεχνων-ανταγωνιστών και διακρίνεται στο θεσμοποιημένο και στο καθαρό επιστημονικό κεφάλαιο (Bourdieu, 2005: 30-31). Το καθαρό επιστημονικό κεφάλαιο συνδέεται με το «προσωπικό γόητρο» και τα «χαρίσματα» του επιστήμονα και αποκτάται μέσα από τις δικές του επινοήσεις και ανακαλύψεις, το ερευνητικό του έργο και, γενικότερα, την αναγνώριση της συμβολής του στην πρόοδο της επιστήμης. Το θεσμοποιημένο επιστημονικό κεφάλαιο συνδέεται με την κατοχή σημαντικών θέσεων εντός του επιστημονικού πεδίου (όπως είναι λ.χ. η διοίκηση πανεπιστημίων και ερευνητικών κέντρων, οι διευθύνσεις τμημάτων και εργαστηρίων, η συμμετοχή σε επιτροπές αξιολόγησης κ.λπ.). Πρόκειται για θέσεις που προσδίδουν εξουσία σε εκείνους που τις καταλαμβάνουν, οι οποίοι για να τις κατακτήσουν αναπτύσσουν ειδικές στρατηγικές δράσης που απαιτούν την επένδυση χρόνου για αφιέρωση και συμμετοχή (Bourdieu, 2004, 2005).

Βασική αποστολή των επιστημονικών πεδίων, τα οποία αντιστοιχούν στις διάφορες επιστήμες που θεραπεύονται στα Ανώτατα ιδρύματα, είναι η παραγωγή, η αναπαραγωγή και η διδασκαλία της επιστημονικής γνώσης (Bourdieu, 1993a, 2005). Ο Bernstein (2000) επισημαίνει την ύπαρξη μιας εξελικτικής πορείας αναδόμησης της επιστημονικής γνώσης από τα μέσα του 20ού αιώνα και ύστερα. Η επιστημονική εξέλιξη προήλθε από τη μείωση της ισχύος των συνόρων, που συνδέονταν με τον πρότερο αυστηρό διαχωρισμό μεταξύ των επιστημών (singulars), όπως είναι για παράδειγμα η βιολογία και η ψυχολογία, οι οποίες στις αρχές του 20ού αιώνα θεωρούνταν ότι αποτελούν αυτόνομες και μοναδικές επιστημονικές περιοχές με αδιαπέραστα

σύνορα (ισχυρή ταξινόμηση) γεγονός που έκανε αδύνατες τις διεπιστημονικές προσεγγίσεις και συνεργασίες. Η σταδιακή αποδόμηση των αυστηρά μονωμένων επιστημονικών πεδίων, δηλαδή των singulars, οδήγησε στη δημιουργία νέων επιστημονικών περιοχών (regions), όπως είναι οι ειδικότητες της ψυχοβιολογίας και της κοινωνικής ιστορίας. Αυτές προέκυψαν από την αναπλαισίωση και την ανάμειξη επιστημονικών γνώσεων από τα πρότερα singulars. Έτσι, το νέο επιστημονικό πεδίο της κοινωνικής ιστορίας (region) προέκυψε από την ανάμειξη και τον συνδυασμό θεωρητικών και ερευνητικών προσεγγίσεων που προέρχονται από την κοινωνιολογία και την ιστορία. Ακόμη, ο Bernstein (1999) προέβη στη διάκριση μεταξύ θετικών και κοινωνικών-ανθρωπιστικών επιστημών λαμβάνοντας υπόψη τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές τους ιδιαιτερότητες. Οι θετικές επιστήμες, που διακρίνονται για τη θεωρητική τους σαφήνεια, τη συστηματικότητα της επιστημονικής τους οργάνωσης και την αυστηρότητα της ερευνητικής τους προσέγγισης, εντάσσονται στις ιεραρχικές δομές γνώσεις (hierarchical knowledge structures). Οι κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες τοποθετούνται στις οριζόντιες δομές γνώσης (horizontal knowledge structures) και ανάλογα με την ποικιλία και τη διαφορετικότητα των επιστημολογικών τους προσεγγίσεων ταξινομούνται στις οριζόντιες δομές γνώσης με ισχυρή γραμματική (strong grammar), όπως είναι τα οικονομικά και η γλωσσολογία, και στις οριζόντιες δομές γνώσης με ασθενή γραμματική (weak grammar), όπως είναι η κοινωνιολογία και η συγκριτική παιδαγωγική που εμπεριέχουν πολλές και διαφορετικές επιστημολογικές-θεωρητικές προσεγγίσεις, που είναι ασύμβατες μεταξύ τους (Moore, 2010· Thompson, 2009).

Το πεδίο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα

Στη συνέχεια θα προσεγγίσουμε τα ιδιαίτερα ζητήματα που αφορούν το επιστημονικό πεδίο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Γένεση και ανάπτυξη του επιστημονικού πεδίου

Η γένεση του πεδίου της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα αποδίδεται από την Ελληνική Εταιρεία Ιστορικών της Εκπαίδευσης στον Αλέξη Δημαρά, ο οποίος αποκαλείται «γενάρχης» του πεδίου

(Χουρδάκης & Κιμουρτζής, 2012). Ο Δημαράς γεννήθηκε εντός του επιστημονικού πεδίου όντας «κληρονόμος» επιστημονικού πολιτισμικού κεφαλαίου (Bourdieu, 1993b) καθώς ο πατέρας του, Κ.Θ. Δημαράς, υπήρξε διακεκριμένος και εξέχων κριτικός και ιστορικός της νεοελληνικής λογοτεχνίας και, συνεπώς, βαθύς γνώστης της ιστοριογραφικής ερευνητικής διαδικασίας (Αλιβιζάτος & Πεσμαζόγλου, 1988). Το γεγονός αυτό του επέτρεψε να αποκτήσει με οσμωτικό τρόπο μεγάλωνοντας σε ένα καλλιεργημένο πολιτισμικό περιβάλλον την επιστημονική κουλτούρα και να αναπτύξει ένα είδος «έμφυτης επιστήμης» (Bourdieu, 2005), που τον οδήγησε να πρωτοπορήσει με δύο τρόπους: α) αρχικά με το έργο *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε* με το οποίο εγκαινιάστηκε «μια νέα εποχή στην ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης» (Χουρδάκης & Κιμουρτζής, 2012: 1), όπως και με τα μεταγενέστερα πονήματά του, όπου προσέγγισε, σχολίασε και ερμήνευσε τα ιστορικά τεκμήρια αξιοποιώντας στην ανάλυσή του τα κοινωνιολογικά εργαλεία, που φωτίζουν και εξηγούν τα ιστορικά εκπαιδευτικά γεγονότα με βάση τις κοινωνικοοικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές παραμέτρους της κάθε ιστορικής συγκυρίας (Bouzakis, 2009· Δημαράς, 2013)· και β) έχοντας το προνόμιο της «εμφυτοσύνης», που συνδέεται με την «αίσθηση της ιστορίας και του μέλλοντος του παιχνιδιού» στο πεδίο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης (Bourdieu, 2005), ίδρυσε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 στα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια των Σχολών Μωραΐτη το Κέντρο Ερευνών για τη Νεοελληνική Εκπαίδευση (ΚΕΝΕΚ). Μάλιστα, ο Δημαράς μέχρι το τέλος της ζωής του υπήρξε ενεργό μέλος του Επίσημου Πεδίου Αναπλασίωσης (Official Recontextualizing Field – ORF), που συνδέεται με τη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής από το Κράτος (Bernstein, 2000), καθώς συμμετείχε σε αυτό από σημαντικές θέσεις στο πλαίσιο διαφόρων κρατικών φορέων (επιτροπές Υπουργείου Παιδείας, Πρόεδρος του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας και Πρόεδρος του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής μέχρι τον θάνατό του). Επίσης, είχε ενεργό παρουσία σε όλες τις σημαντικές επιστημονικές εκδηλώσεις, που αφορούσαν την Ιστορία της Εκπαίδευσης, επηρεάζοντας με τον τρόπο αυτό και σε συνδυασμό με το επιστημονικό του έργο τα ερευνητικά ενδιαφέροντα και τις ερευνητικές επιλογές στο συγκεκριμένο πεδίο. Επομένως, το έναυσμα για τη δημιουργία του πεδίου της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα, που οδήγησε και στη μετακίνηση από την παραδοσιακή ιστοριογραφία στις νεότερες ιστορικές προ-

σεγγίσεις, δόθηκε στο πλαίσιο του ιδιωτικού τομέα και έξω από τον πανεπιστημιακό χώρο, που αποτελεί το Παιδαγωγικό Πεδίο Αναπλαίσιωσης (Pedagogic Recontextualizing Field – PRF). Ένα πεδίο που λόγω της αποστολής του είναι επιφορτισμένο με την παραγωγή της επιστημονικής γνώσης (Bernstein, 2000). Στο ΚΕΝΕΚ, λοιπόν, ο Δημαράς έχοντας πρόσβαση σε σημαντικές ιστορικές πηγές μπόρεσε να πρωτοπορήσει καθώς, λόγω της υψηλής κοινωνικής και μορφωτικής του προέλευσης, κατείχε την τέχνη του ιστορικού που του επέτρεψε να προηγηθεί (Bourdieu, 2004, 2005) και να συμβάλλει στον καθορισμό των ερευνητικών τάσεων και προοπτικών του πεδίου (Bouzakis, 2009· Δημαράς, 2013). Επίσης, στην κατεύθυνση της ιστοριογραφικής παραγωγής στον τομέα της εκπαίδευσης συνέβαλλαν την περίοδο εκείνη το μη κρατικό Ίδρυμα Ερευνών για το Παιδί του Σπύρου Δοξιάδη (1982 και ύστερα) όσο και το Ιστορικό Αρχείο της Ελληνικής Νεολαίας της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς (1981 και μετά) (Δημαράς, 1988). Βέβαια, η συμβολή εξωπανεπιστημιακών ερευνητικών κέντρων, όπως εκείνα των Τραπεζών, που χρηματοδοτούσαν και προωθούσαν την ιστοριογραφική παραγωγή βοηθώντας στην ανάπτυξη του επιστημονικού πεδίου της ιστορικής επιστήμης αποτελεί χαρακτηριστικό των δύο πρώτων δεκαετιών της μεταπολίτευσης (Δερτιλής, 1988).

Στην ανάπτυξη και επιστημονική εξέλιξη του πεδίου της Ιστορίας γενικότερα συνέβαλλε η επιστροφή στην Ελλάδα, προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές της επόμενης, ιστορικών που είχαν σπουδάσει κυρίως στην Γαλλία και οι οποίοι, στη συνέχεια, εισήλθαν ως μέλη διδακτικού ερευνητικού προσωπικού (ΔΕΠ) στο πανεπιστημιακό πεδίο (Δερτιλής, 1991). Αυτοί οι επιστήμονες μπόλιασαν το ιστορικό πεδίο με νέες επιστημολογικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις, όπως είναι η οπτική της Σχολής των Annales, η οποία επηρεάστηκε σε σημαντικό βαθμό από την κοινωνιολογική ανάλυση του Durkheim (Dosse, 1993· Κουστουράκης & Μπουζάκης, 1997-1998). Παρόμοια εξέλιξη παρατηρείται και στην περίπτωση του πεδίου της Ιστορίας της Εκπαίδευσης, όπου την εποχή εκείνη επηρεάστηκε σημαντικά από τις ιστορικο-κοινωνιολογικού χαρακτήρα μελέτες των Τσουκαλά (1977) και Φραγκουδάκη (1977, 1979), που σπούδασαν στην Γαλλία και μετέφεραν στην Ελλάδα την προσέγγιση των ιστορικών πραγμάτων με κοινωνιολογικό τρόπο (Bouzakis, 2009· Δημαράς, 1998, 2013). Εδώ, δηλαδή, έγινε προσπάθεια υλοποίησης της άποψης ότι οι καλοί κοινωνιολόγοι οφείλουν να είναι ταυτόχρονα και καλοί ιστορικοί και το

αντίστροφο (Bourdieu & Wacquant, 1992). Έτσι, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε με απλά λόγια ότι κάθε κοινωνιολογία είναι ιστορική και κάθε ιστορία είναι κοινωνιολογική. Πρόκειται για μια διαπίστωση υλοποιημένη στο έργο των δύο προαναφερθέντων κοινωνιολόγων, όπως και των καθηγητών Χαράλαμπου Νούτσου και Σπύρου Ράση, οι οποίοι είχαν ως γνωστικό αντικείμενο «κοινωνιολογία της εκπαίδευσης» και «Ιστορία της Εκπαίδευσης» και επιχείρησαν να συνδυάσουν τα δύο συγκεκριμένα επιστημονικά πεδία στο έργο τους.

Ώθηση για την είσοδο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στις σχολές εκπαίδευσης εκπαιδευτικών, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα (Ράσης, 2005), αποτέλεσε η ρύθμιση από το Υπουργείο Παιδείας ώστε από το 1984 να ενταχθεί ως ξεχωριστό μάθημα στο Αναλυτικό Πρόγραμμα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών (Ευαγγελόπουλος, 1987: 13). Το γεγονός αυτό συνέβαλλε, στη συνέχεια, στη σύνδεση του επιστημονικού πεδίου της Ιστορίας της Εκπαίδευσης με το πανεπιστημιακό πεδίο καθώς το συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο εντάχθηκε στα curricula πολλών πανεπιστημιακών, πλέον, Παιδαγωγικών Τμημάτων, που λειτούργησαν από το 1985 και εξής (Bouzakis, 2009), δίνοντας τη δυνατότητα στο PRF να παράξει νέα επιστημονική γνώση με την πραγματοποίηση συστηματικών ερευνητικών εργασιών και διδακτορικών διατριβών.

Σημαντική τομή για την ωρίμανση και εξέλιξη του πεδίου της Ιστορίας της Εκπαίδευσης δόθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 2000 με ενέργειες του Σ. Μπουζάκη, ο οποίος διακρίθηκε στον επιστημονικό ανταγωνισμό/άμιλλα εντός του πεδίου και μπόρεσε να αποκτήσει το κύρος (status) και την αναγνώριση από τους ομότεχνους που του επέτρεψαν να καινοτομήσει υιοθετώντας τις κατάλληλες στρατηγικές δράσης (λ.χ. εκδοτικό-ερευνητικό έργο εστιασμένο κυρίως σε μονογραφίες, που αναλύουν με την οπτική ενός σύγχρονου κοινωνικού επιστήμονα τις ιστορικές πηγές, διεύθυνση της σειράς «Ιστορία της Εκπαίδευσης» από τις εκδόσεις Gutenberg, μαθητεία και συνεργασία με σημαντικούς επιστήμονες, όπως οι Δημαράς και Καζαμιάς). Σε αυτό συνέβαλλε σημαντικά και η ισχύς της θέσης του καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Πατρών σε μια περίοδο με μικρό αριθμό μελών ΔΕΠ στο γνωστικό αντικείμενο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης και μάλιστα καθηγητών πρώτης βαθμίδας. Οι παρεμβάσεις του Μπουζάκη, ο οποίος στις αρχές του 21ου αιώνα εμφανίζεται ως μία από τις ισχυρές επιστημονικές προσωπικότητες στον χώρο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης συνδέονται με τρεις σημαντικές ενέργειες: α) τη θέσπι-

ση, οργάνωση και πραγματοποίηση από το 2000 και ύστερα τακτικών συνεδρίων Ιστορίας Εκπαίδευσης και Συγκριτικής Παιδαγωγικής με διεθνή προσανατολισμό, που έδωσαν τη δυνατότητα σε κοινωνικούς επιστήμονες, ιστορικούς, πανεπιστημιακούς και νέους ερευνητές να παρουσιάσουν το ερευνητικό τους έργο προωθώντας με τον τρόπο αυτόν το διεπιστημονικό διάλογο, β) την ίδρυση της Ελληνικής Εταιρείας Ιστορικών Εκπαίδευσης το 2001 με έδρα την Πάτρα, και γ) την έκδοση από την Εταιρεία του επιστημονικού περιοδικού *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης* (πρώτο τεύχος το 2002).

Θεσμοποιημένο επιστημονικό κεφάλαιο στο πεδίο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης

Το επιστημονικό κεφάλαιο αποτελεί την εξειδικευμένη μορφή κεφαλαίου, η οποία συσσωρεύεται από τα δρώντα υποκείμενα (agents) στο πεδίο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης και προσδιορίζει τόσο τους κανόνες του «παιχνιδιού» όσο και τις πρακτικές που αναπτύσσονται εντός του (Bourdieu, 1993a, 2004). Μάλιστα, στη θεσμοποιημένη μορφή του επιστημονικού κεφαλαίου το οποίο συσχετίζεται με το συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

Η ανάπτυξη του πεδίου της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στις ημέρες μας συντελείται στα Πανεπιστημιακά Τμήματα όπου διδάσκεται και θεραπεύεται ερευνητικά το συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο. Επίσης, εκτός από τις ατομικές πρωτοβουλίες συγκεκριμένων μελών ΔΕΠ προσπάθειες για τη σύνδεση του επιστημονικού πεδίου με τον διεθνή χώρο γίνονται από την Ελληνική Εταιρεία Ιστορικών της Εκπαίδευσης. Η Εταιρεία, επίσης, με απόφαση του 7ου Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης το 2014, ανέλαβε την ευθύνη διοργάνωσης των επόμενων συνεδρίων Ιστορίας της Εκπαίδευσης λόγω της συνταξιοδότησης του Σ. Μπουζάκη από το Πανεπιστήμιο Πατρών.

Οι αγώνες εντός του πεδίου επηρεάζονται από την ισχύ και το κύρος των κοινωνικών δρώντων, που είναι συνάρτηση της θέσης τους στον χώρο του πεδίου (Bourdieu, 2004, 2005). Στην περίπτωση του πεδίου της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στα τέλη του 20ού αιώνα παρατηρείται η ύπαρξη μικρού αριθμού μελών ΔΕΠ (περίπου 10) κατανεμημένων σε 7 πανεπιστήμια (ΕΚΠΑ, ΑΠΘ, Πατρών, Ιωαννίνων, Θεσσαλίας, Κρήτης, Αιγαίου) από τα οποία μόνον τρεις ήταν καθηγητές/-τριες πρώτης βαθμίδας (Χ. Νούτσος/Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σ. Μπου-

ζάκης/Πανεπιστήμιο Πατρών και Αλεξάνδρα Λαμπράκη-Παγανού/ΕΚΠΑ). Το κύρος και η ισχύς των συγκεκριμένων καθηγητών ήταν μεγάλα λόγω της υλοποίησης του θεσμικού τους ρόλου για συμμετοχή σε εκλεκτορικά σώματα, όπως και σε συμβουλευτικές και εξεταστικές επιτροπές διδακτορικών διατριβών και μεταπτυχιακών εργασιών (Bourdieu, 2005). Βέβαια, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι την περίοδο εκείνη άσκησαν σημαντική επίδραση στο πεδίο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης καθηγητές πανεπιστημίων με μεγάλο επιστημονικό κύρος, που δραστηριοποιούνταν σε φορείς διαμόρφωσης της εκπαιδευτικής πολιτικής (ORF) και προέρχονταν από τα επιστημονικά πεδία της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης και της παιδαγωγικής, όπως είναι οι Ανδρέας Καζαμίας, Ιωάννης Πυργιωτάκης και Μιχάλης Κασσωτάκης.

Στον Πίνακα 1 δίνεται η κατανομή των ενεργών μελών ΔΕΠ κατά Πανεπιστήμιο και Τμήμα την περίοδο 2007-2015, που με βάση το γνωστικό τους αντικείμενο προκύπτει ότι θεραπεύουν την Ιστορία της Εκπαίδευσης και μπορούν να συμβάλλουν στην επιστημονική εξέλιξη του συγκεκριμένου πεδίου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Μέλη ΔΕΠ με γνωστικό αντικείμενο
Ιστορία της Εκπαίδευσης: 2007-2015

Πανεπιστήμια και Τμήματα	Ακαδημαϊκά έτη				
	2007	2009	2011	2013	2015
Ε.Κ.Π.Α. - Π.Τ.Δ.Ε.	1	1	1	1	1
Ε.Κ.Π.Α. - Φ.Π.Ψ.	1	1	1	1	1
Α.Π.Θ. - Π.Τ.Δ.Ε.	3	3	2	2	2
Α.Π.Θ. - Τ.Ε.Π.Α.Ε.	1	1	1	1	1
Α.Π.Θ. - Φ.Π.Ψ.		1	1	2	
ΠΑΤΡΩΝ - Π.Τ.Δ.Ε.	1	1	1	1	
ΠΑΤΡΩΝ - Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η.	1	1	1	1	1
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ-Π.Τ.Δ.Ε.	1	1	1	1	
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ - Φ.Π.Ψ.	1	1	1	1	1
Δ.Π.Θ. - Π.Τ.Δ.Ε.	1	1	1	1	1
ΚΡΗΤΗΣ - Π.Τ.Δ.Ε.	1	1	1	1	1
ΚΡΗΤΗΣ - Π.Τ.Π.Ε.	1	1	1	1	1
ΚΡΗΤΗΣ - Φιλοσοφικών & Κοινωνικών Σπουδών	1	1	1	1	1

ΑΙΓΑΙΟΥ - Π.Τ.Δ.Ε.	1	1	2	2	2
ΑΙΓΑΙΟΥ - Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ.	1	1	1	1	1
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - Π.Τ.Δ.Ε.	1	1	1	1	1
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - Π.Τ.Π.Ε.	1	1	1	1	1
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ - Κοινωνικής & Εκπαι- δευτικής Πολιτικής	1	1			
ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - Π.Τ.Δ.Ε.	2	2	2	2	2
ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - Π.Τ.Ν.		1	1	1	1
Σύνολο μελών Δ.Ε.Π.	21	22	22	22	21

Από τη μελέτη των στοιχείων του Πίνακα 1 προκύπτει ότι: α) την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα και σε σύγκριση με την προηγούμενη δεκαετία υπήρξε διπλασιασμός των μελών ΔΕΠ με γνωστικά αντικείμενα σχετικά με την Ιστορία της Εκπαίδευσης, β) τα συγκεκριμένα μέλη ΔΕΠ μέχρι το ακαδημαϊκό έτος 2009-2010 υπηρετούσαν σε 10 ελληνικά Πανεπιστήμια και, στη συνέχεια, περιορίζονται στα 9 Πανεπιστήμια που διαθέτουν Παιδαγωγικά Τμήματα, καθώς ένα μέλος ΔΕΠ μετακινήθηκε από το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου στο Πάντειο αλλάζοντας ταυτόχρονα γνωστικό αντικείμενο, και γ) το γνωστικό αντικείμενο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης καλλιεργείται πρώτιστα στα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης (2007: 12 διδάσκοντες επί του συνολικού αριθμού των μελών ΔΕΠ Ιστορίας Εκπαίδευσης 57.1%, 2009/2011/2013: 12 διδάσκοντες 54.6%, 2015: 10 μέλη ΔΕΠ 47.6% λόγω συνταξιοδοτήσεων), κατά δεύτερο λόγο σε Τμήματα Προσχολικής Ηλικίας/Νηπιαγωγών (2007: 5 μέλη ΔΕΠ 23.8%, 2009/2011/2013: 6 μέλη ΔΕΠ 27.3%, 2015: 6 διδάσκοντες 28.6%), και κατά τρίτο λόγο στα Τμήματα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Ε.Κ.Π.Α., του Α.Π.Θ. και του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (2007: 2 διδάσκοντες 9.5%, 2009: 2 διδάσκοντες 9.1%, 2011/2013: 3 διδάσκοντες 13.6%, 2015: 4 διδάσκοντες 19.04%). Ακόμη, ένα μέλος ΔΕΠ υπηρετεί στο Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης. Επομένως, το γνωστικό αντικείμενο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα φαίνεται ότι ακολουθεί τις διεθνείς τάσεις και η διδασκαλία του απευθύνεται σε μελλοντικούς εκπαιδευτικούς (Ράσης, 2005) και, ιδιαίτερα, σε αυτούς που πρόκειται να υπηρετήσουν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (δασκάλους και νηπιαγωγούς). Ακόμη, το

μεγαλύτερο μέρος των μελών ΔΕΠ Ιστορίας της Εκπαίδευσης βρίσκονται στις υψηλές βαθμίδες της πανεπιστημιακής ιεραρχίας του Αναπληρωτή Καθηγητή και του Καθηγητή πρώτης βαθμίδας (2007: 66.7%, 2009/2011/2013: 68.2%, 2015: 76.2%) γεγονός που από θεσμική άποψη τους δίνει τη θεσμική δυνατότητα και την ισχύ να δραστηριοποιηθούν ιδρύοντας και διευθύνοντας εργαστήρια και αρχεία Ιστορίας της Εκπαίδευσης στα Τμήματα που υπηρετούν.

Η κατανομή του επιστημονικού κεφαλαίου, που ορίζει τη δομή του πεδίου της Ιστορίας της Εκπαίδευσης, αναθέτοντας σημαντικούς ρόλους μεταξύ των κοινωνικών δρώντων εντός του (Bourdieu, 2004) συνδέεται και με τον έλεγχο της λειτουργίας τόσο της Ελληνικής Εταιρείας Ιστορικών Εκπαίδευσης όσο και του επιστημονικού περιοδικού που αυτή εκδίδει. Όπως επισημάνθηκε, η ίδρυση της Εταιρείας έγινε με πρωτοβουλία του καθηγητή Σ. Μπουζάκη, ο οποίος υπήρξε Πρόεδρος της για τέσσερις συνεχείς θητείες από το 2001 μέχρι το 2011 (2001-2004, 2004-2006, 2006-2008, 2008-2011) οπότε και φρόντισε για τη διάδοχη κατάσταση λόγω της επικείμενης αποχώρησής του από το πανεπιστημιακό πεδίο. Τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου (Δ.Σ.) της Εταιρείας από την ίδρυσή της μέχρι σήμερα υπηρετούν ως καθηγητές σε Παιδαγωγικά Τμήματα. Εξάιρεση αποτελεί ένα μέλος, που εισήλθε στο Δ.Σ. το 2011 και είναι διδάκτορας του αποχωρήσαντος Προέδρου. Το πενταμελές Δ.Σ. της Εταιρείας είχε περίπου την ίδια σύνθεση μέχρι το 2011, ενώ τρία από τα συγκεκριμένα μέλη του εξακολουθούν να θητεύουν σε αυτό. Τέλος, η συντακτική επιτροπή του περιοδικού *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, που ρυθμίζει τα ουσιώδη και σημαντικά ζητήματα που αφορούν τις διαδικασίες κρίσης και δημοσίευσης των υποβαλλόμενων επιστημονικών εργασιών αποτελείται από τα τωρινά και τα παρελθόντα μέλη του Δ.Σ. της Εταιρείας. Επομένως, οι σημαντικές θέσεις ισχύος και κύρους στα πλαίσια της Εταιρείας και του επιστημονικού της περιοδικού βρίσκονται στα χέρια μελών του PRF (Παιδαγωγικών Τμημάτων), τα οποία διακρίνονται για την αξιοποίηση της κοινωνικής θεωρίας στο επιστημονικό τους έργο. Το γεγονός αυτό φαίνεται ότι είναι σημαντικό για τη διαχείριση των ενδιαφερόντων των 180 μελών της Εταιρείας μέχρι το έτος 2015, που αποτελούνται από ιστορικούς, κοινωνιολόγους, πολιτικούς επιστήμονες, παιδαγωγούς και εκπαιδευτικούς με μεταπτυχιακές σπουδές ή διδακτορικά στην Ιστορία της Εκπαίδευσης.

Καθαρό επιστημονικό κεφάλαιο και επιστημονική γνώση

Η επικρατούσα κουλτούρα στο πλαίσιο του πεδίου της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα, η οποία καλλιεργείται από μέλη ΔΕΠ και διδάκτορες, είναι η προσπάθεια δημοσίευσης επιστημονικών μελετών με τη μορφή μονογραφιών (Δημαράς, 2013), οι οποίες εκδίδονται από γνωστούς εκδοτικούς οίκους. Επίσης, φαίνεται ότι από μέλη ΔΕΠ που δραστηριοποιούνται στο επιστημονικό πεδίο αλλά και από τα μέλη του Δ.Σ. της Εταιρείας γίνεται προσπάθεια για την απόκτηση επιστημονικού κύρους μέσω πολλών και σημαντικών επιστημονικών εκδηλώσεων. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται η αναγνώριση των ομότεχων, των εκπαιδευτικών και των φοιτητών που καταναλώνουν την ιστορική γνώση, όπως και των τοπικών κοινωνιών στις οποίες οι εκδηλώσεις αυτές πραγματοποιούνται. Ακόμη, το καθαρό επιστημονικό κεφάλαιο, που αποδίδει κύρος στα μέλη ΔΕΠ της Εταιρείας Ιστορικών της Εκπαίδευσης, συνδέεται στενά και με την επίβλεψη διδακτορικών διατριβών για την παραγωγή νέας γνώσης, δεδομένου του γεγονότος ότι προκύπτει σταδιακά η ολοκλήρωση και συσσώρευση ενός σχετικά μεγάλου αριθμού τέτοιων πονημάτων (Δημαράς, 2013· Μπουζάκης, χ.χ.). Στην περίπτωση αυτή όταν αξιοποιείται η κοινωνική θεωρία για την προσέγγιση του πρωτογενούς ιστορικού υλικού προκύπτουν εργασίες υψηλής ποιότητας (βλ. ενδεικτικά τις διατριβές: Κιμουρτζής, 2001· Παπαδάκης, 2001· Φωτεινός, 2004).

Σημαντική έλλειψη για τα μέλη της Ελληνικής Εταιρείας Ιστορικών της Εκπαίδευσης αποτελεί το γεγονός της μικρής αποτελεσματικότητας για την άντληση συμβολικού κεφαλαίου επιστημονικής αναγνώρισης μέσω της δημοσίευσης εργασιών στα μεγάλο κύρους διεθνή επιστημονικά περιοδικά του επιστημονικού πεδίου (Bourdieu, 2004). Πιο συγκεκριμένα, μέχρι το 2015 στα έγκυρα διεθνή επιστημονικά περιοδικά του πεδίου είχαν δημοσιευτεί από τα μέλη της Εταιρείας τρεις εργασίες στο *Pedagogica Historica* (Dalakoura, 2015· Karakatsani & Théodorou, 2009· Kiprianos, 2013), τέσσερις εργασίες στο *History of Education* (Anastasiou, Illiadou-Tachou & Harisi, 2015· Athanasiades, 2015· Foteinos, 2012· Bouzakis & Koustourakis, 2009) και μια εργασία στο γαλλικό *Histoire de l' Education* (Kiprianos, 2008).

Έπειτα, μελετώντας το περιεχόμενο των δημοσιευμένων εργασιών, που εντάσσονται στο επιστημονικό πεδίο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα δεν μιλάμε πλέον για μια εκδοχή της ιστορίας

αλλά για ιστορίες, καθώς έχουμε την υιοθέτηση διαφορετικών επιστημολογικών προσεγγίσεων για την εξέταση, ανάλυση και ερμηνεία των ιστορικών πηγών (Δημαράς, 2013· Μπουζάκης, χ.χ.), όπως συμβαίνει και με την περίπτωση του ευρύτερου πεδίου της ιστορικής επιστήμης (Κόκκινος, 1998· Ίγκερς, 1999· Sewell, 2013). Βέβαια, η αξιοποίηση διαφορετικών επιστημολογικών παραδειγμάτων για την προσέγγιση των ιστορικών ζητημάτων, που αφορούν την εκπαίδευση, και τα οποία κάνουν αδύνατη την επιστημονική συζήτηση χρησιμοποιώντας τα ίδια θεωρητικά/εννοιολογικά και μεθοδολογικά εργαλεία (Burke, 2002), οδήγησε αναπόφευκτα σε κάποιες ιδεολογικές αντιπαραθέσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συζήτηση που πραγματοποιήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 στο πλαίσιο του συγκρουσιακού επιστημολογικού παραδείγματος μεταξύ των Αποστόλη Ανδρέου και Χαράλαμπου Νούτσου από τη μια πλευρά, που υιοθετούσαν τη νεομαρξιστική οπτική προσέγγισης της ιστορίας, και του Σ. Μπουζάκη (1987) από την άλλη, που ακολουθούσε τότε στην ανάλυσή του το δίπολο Μητρόπολη – Περιφέρεια (Ανδρέου, 1993· Μπουζάκης, 1992). Επίσης, οι διαφορετικές προσεγγίσεις στο επιστημονικό πεδίο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης εξακολουθούν να οδηγούν σε επιστημολογικές διαφωνίες και παρανοήσεις (Τζήκας & Κορομπόκης, 2012· Φωτεινός, 2013-2014). Συνεπώς, η σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα που αφορά τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές επιλογές στο πεδίο εντάσσει την Ιστορία της Εκπαίδευσης στις οριζόντιες δομές γνώσης με ασθενή γραμματική (Bernstein, 1999). Άλλωστε, όπως επισημαίνει ο Martin (2007) αντί της ενσωμάτωσης νέων ερευνητικών προσεγγίσεων σε μια κυρίαρχη και μοναδική θεωρητική γλώσσα το επιστημονικό πεδίο αναπτύχθηκε με την υιοθέτηση νέων γλωσσών περιγραφής διαμορφώνοντας πολλές «ιστορίες».

Αντί Επιλόγου

Η Ιστορία της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα αποτελεί ένα επιστημονικό πεδίο, το οποίο έχει τις βάσεις του σήμερα στα πανεπιστημιακά Τμήματα όπου υπηρετούν μέλη ΔΕΠ με το συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο. Επίσης, το ιστοριογραφικό έργο διακρίνεται για την πολλαπλότητα και, συχνά, τη διαφορετικότητα των προσεγγίσεων των ιστορικών εκπαιδευτικών ζητημάτων τοποθετώντας την Ιστορία

της Εκπαίδευσης στις οριζόντιες δομές γνώσης με ασθενή γραμματική (Bernstein, 1999· Martin, 2007). Ακόμη, το ανθρώπινο δυναμικό που στελεχώνει την Ελληνική Εταιρεία Ιστορικών Εκπαίδευσης και λειτουργεί το επιστημονικό περιοδικό *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης* προέρχεται από το Παιδαγωγικό Πεδίο Αναπλαισίωσης (PRF) των Παιδαγωγικών Τμημάτων (Bernstein, 2000). Όμως, το γεγονός ότι στην Ελλάδα υπάρχει έντονη εξάρτηση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης από τις ενέργειες και τις αποφάσεις του Υπουργείου Παιδείας και σε συνδυασμό με τους περιορισμένους έως ανύπαρκτους πόρους χρηματοδότησης της έρευνας, μετατρέπει το επιστημονικό πεδίο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης σε άμεσα εξαρτώμενο από τις διαθέσεις και τους σχεδιασμούς της πολιτικής ηγεσίας περιορίζοντας με τον τρόπο αυτό την αυτονομία του. Επομένως, η Ιστορία της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα εμφανίζεται ως μια «υποταγμένη» επιστήμη, η οποία επηρεάζεται από τις εξωτερικές παρεμβάσεις (Bourdieu, 2005) τόσο της εγχώριας όσο και της διεθνούς, λόγω των μνημονίων, πολιτικής εξουσίας. Ακόμη, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης γίνεται προσπάθεια για τη σύγκλιση των ρυθμίσεων στον χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και, ταυτόχρονα, παρατηρείται τόσο η τάση υποβάθμισης των ανθρωπιστικών σπουδών όσο και η «επίθεση» στον επαγγελματισμό των ακαδημαϊκών (Beck & Young, 2005). Οι εξελίξεις αυτές σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση στην Ελλάδα, που οδήγησε στη μη ανανέωση του ακαδημαϊκού προσωπικού που αποχωρεί από το Πανεπιστήμιο, ενδέχεται να επηρεάσουν αρνητικά το επιστημονικό πεδίο της Ιστορίας της Εκπαίδευσης στο μέλλον.

Ωστόσο, υπό τις παρούσες συνθήκες σημαντική κατά την άποψή μας μπορεί να αποδειχθεί η δράση της Εταιρείας τόσο για την υποκίνηση του διεπιστημονικού διαλόγου όσο και για τη μεγαλύτερη διασύνδεση του πεδίου με τη διεθνή επιστημονική κοινότητα των ιστορικών της εκπαίδευσης. Προς την κατεύθυνση αυτή εκτός από τη συμμετοχή στις δράσεις του International Standing Conference for the History of Education θα μπορούσαν να συμβάλλουν θετικά δύο επιλογές. Η διεθνοποίηση του περιοδικού *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, που θα μπορούσε να γίνει δίγλωσσο και να παρουσιάζει και με ηλεκτρονικό τρόπο το περιεχόμενό του κάνοντας δυνατή την υποβολή άρθρων στην αγγλική γλώσσα από το διεθνές επιστημονικό κοινό. Στην περίπτωση αυτή, βέβαια, θα χρειαστεί να συμβεί ταυτόχρονα το άνοιγμα της επιστημονικής επιτροπής του περιοδικού στην οποία

θα πρέπει να ενταχθούν διεθνούς κύρους ακαδημαϊκοί όπως και το ακαδημαϊκό προσωπικό των ελληνικών Πανεπιστημίων που είναι μέλη της Ελληνικής Εταιρείας Ιστορικών της Εκπαίδευσης. Η δεύτερη παρέμβαση την οποία προτείνουμε αφορά τη συστηματοποίηση της ηλεκτρονικής καταγραφής και δημοσίευσης στην ιστοσελίδα της Εταιρείας τόσο της ιστοριογραφικής παραγωγής, που θα πρέπει να περιλαμβάνει τις μεταπτυχιακές διπλωματικές εργασίες και τις διδακτορικές διατριβές στην περιοχή της Ιστορίας της Εκπαίδευσης, όσο και την κοινοποίηση των θεμάτων των υπό εκπόνηση διατριβών. Και τούτο διότι με τον τρόπο αυτό θα αποφευχθούν οι ερευνητικές επαναλήψεις και επικαλύψεις και θα διευκολυνθεί η βιβλιογραφική αναζήτηση και η αξιοποίηση με τη μορφή παραπομπών του παραγόμενου ερευνητικού έργου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσσες

- Αλιβιζάτος, Ν., & Πεσμαζόγλου, Σ. (1988). Ως η διψώσα έλαφος. Συνέντευξη με τον Κ.Θ. Δημαρά. *Σύγχρονα Θέματα*, 36-38, 8-35.
- Ανδρέου, Α. (1993). Ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης: Μια περιοδολόγηση. *Θέσεις*, 45. Ανακτήθηκε 5 Οκτωβρίου 2015 από: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=431&Itemid=29.
- Bourdieu, P. (2005). *Για την επιστήμη και τις κοινωνικές χρήσεις της*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Κ.Κ.Ε. - Πολύτροπον.
- Burke, P. (2002). *Ιστορία και κοινωνική θεωρία* (Μτφρ. Φώτης Τερζάκης). Αθήνα: Νήσος.
- Δερτιλής, Γ.Β. (1988). Σημείωμα για την ιστοριογραφική έρευνα. *Σύγχρονα Θέματα*, 36-38, 98-103.
- Δερτιλής, Γ. (1991). Για την Ιστορική Έρευνα. *Τα Ιστορικά*, 14-15, 12-16.
- Δημαράς, Α. (1988). Ιστοριογραφία της Εκπαίδευσης. *Σύγχρονα Θέματα*, 36-38, 191-197.
- Δημαράς, Α. (2013). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Το «Ανακοπτόμενο Άλμα»*. Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Dosse, F. (1993). *Η Ιστορία σε Ψίχουλα*. Από τα *Annales* στη «Νέα Ιστορία» (Μτφρ. Α. Βλαχοπούλου). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Ευαγγελόπουλος, Σ. (1987). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης (τ. α')*. Αθήνα: Εκδόσεις Δανάη.

- Υγκερς, Γ. (1999). *Η ιστοριογραφία στον 20ό αιώνα. Από την επιστημονική αντικειμενικότητα στην πρόκληση του μεταμοντερνισμού* (Μτφρ. Π. Ματάλας). Αθήνα: Νεφέλη.
- Κιμουρτζής, Π. (2001). *Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1860): Οι πρώτες γενιές των διδασκόντων. Διδακτορική Διατριβή*. Αθήνα: Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης ΕΚΠΑ.
- Κόκκινος, Γ. (1998). *Από την Ιστορία στις ιστορίες. Προσεγγίσεις στην ιστορία της ιστοριογραφίας, την Επιστημολογία και τη Διδακτική της Ιστορίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κουσουράκης, Γ., & Μπουζάκης, Σ. (1997-1998). Όψεις της Σχολής των Annales. Σύγχρονες Τάσεις. *Μακεδόν*, 4, 59-73.
- Μπουζάκης, Σ. (1987). *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουζάκης, Σ. (1992). Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στη δεκαετία του '80. Μια αναλυτική-ερμηνευτική προσέγγιση των νέων προσπαθειών και των νέων αδιεξόδων. Στο Ι. Πυργιωτάκης & Ι. Κανάκης (Επιμ.), *Παγκόσμια Κρίση στην Εκπαίδευση (240-265)*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Μπουζάκης, Σ. (χ.χ.). *Ιστοριογραφία της Ελληνικής Εκπαίδευσης στις αρχές του 21ου αιώνα. Ιστορικές καταβολές και σύγχρονες τάσεις*. Ανακτήθηκε 30 Σεπτεμβρίου 2015 από: http://www.eleie.gr/images/stories/isto_ekp.pdf.
- Παπαδάκης, Ν. (2001). *Κράτος, Πανεπιστήμιο και Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ελλάδα: Από το Ν. 5343/1932 στο Ν. 1268/1982*. Διδακτορική Διατριβή. Ρέθυμνο: Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Κρήτης.
- Ράσης, Σ. (2005). *Ιστορία της Εκπαίδευσης: Μια γνωστική περιοχή σε αναζήτηση ταυτότητας. Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, 4, 5-48.
- Sewell, W.J. (2013). *Λογικές της Ιστορίας. Κοινωνική θεωρία και κοινωνικός μετασχηματισμός* (Μτφρ. Ιουλία Πεντάζου). Αθήνα: Ξιφαράς.
- Τζήκας, Χ., & Κορομπόκης, Δ. (2012). Εκπαιδευτική πολιτική και ερμηνευτικά όρια. Μια θεωρητική-μεθοδολογική διερεύνηση μέσα από την εξέταση της εξέλιξης της μέσης εκπαίδευσης στην Ελλάδα. *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, 10, 5-38.
- Τσουκαλάς, Κ. (1977). *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Φραγκουδάκη, Α. (1977). *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι. Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*. Αθήνα: Κέδρος.
- Φραγκουδάκη, Α. (1979). *Τα Αναγνωστικά Βιβλία του Δημοτικού Σχολείου: Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Φωτεινός, Δ. (2004). *Ιστορική θεώρηση και συγκριτική προσέγγιση των αναλυτικών προγραμμάτων της μέσης γενικής και της μέσης τεχνικής εκπαίδευσης: 1950-1977 (ιδεολογία, συγκρότηση και ο ρόλος των φορέων δράσης)*. Διδακτορική Διατριβή. Πάτρα: Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Πατρών.

- Φωτεινός, Δ. (2013-2014). Ερωτήματα σχετικά με μεθοδολογικές και θεωρητικές προτάσεις (μια απάντηση). *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, 11-12, 157-201.
- Χουρδάκης, Α., & Κιμουρτζής, Π. (2012). Αλέξης Δημαράς: ανάμεσά μας πάντοτε. Ανακτήθηκε 25 Σεπτεμβρίου 2015 από: <http://www.eleie.gr/images/stories/aleksis-dimaras.pdf>.

Ξενόγλωσσες

- Anastasiou, D., Illiadou-Tachou, S., & Harisi, Α. (2015). The influence of the school hygiene and paedology movement on the early development of special education in Greece, 1900–1940: the leading role of Emmanuel Lambadarios. *History of Education*, 44(5), 437-459.
- Athanasiades, H. (2015). Liberals, Conservatives and Romantic Nationalists in interwar education policy in Greece: The High Mountains episode. *History of Education*, 44(1), 64-82.
- Beck, J., & Young, M. F. (2005). The assault on the professions and the restructuring of academic and professional identities: a Bernsteinian analysis. *British Journal of Sociology of Education*, 26(2), 183-197.
- Bernstein, B. (1999). Vertical and Horizontal Discourse: an essay. *British Journal of Sociology of Education*, 20(2), 157-173.
- Bernstein, B. (2000). *Pedagogy, Symbolic Control and Identity: Theory, Research, Critique*. Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman and Littlefield Publishers Inc.
- Bourdieu, P. (1993a). *Sociology in question*. London: Sage.
- Bourdieu, P. (1993b). *The field of cultural production*. New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, P. (2004). *Science of Science and Reflexivity*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L.J.D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity.
- Bouzakis, S. (2009). Historiography of the Greek education: Creation, development, influences, perspectives (1824-2006). *Educational Research and Review*, 4(12), 596-601.
- Bouzakis, S., & Koustourakis, G. (2009). Historicity as a legitimizing argument in the case of the Greek educational reforms of 1985 and 1997-1998 in general and technical-vocational education. *History of Education*, 38(2), 283-302.
- Dalakoura, K. (2015). Between East and West: Sappho Leontias (1830-1900) and her Educational Theory. *Paedagogica Historica*, 51(3), 298-318.
- Foteinos, D. (2012). Images of the body: the Greek physical education curriculum since the Second World War. *History of Education*, 41(6), 807-822.

- Karakatsani, D., & Théodorou, V. (2009). Processus d'introduction des principes de l'éducation nouvelle en Grèce au début du 20ème siècle: en jeux idéologiques et en jeux de savoir. *Paedagogica Historica*, 45(4-5), 515-533.
- Kiprianos, P. (2007). La formation des élites grecques dans les universités occidentales (1837-1940). *Histoire de l' Education*, 113, 3-30.
- Kiprianos, P. (2013). Greek technical-vocational education (1870-1940): intentions and failed aspirations. *Paedagogica Historica*, 49(5), 664-676.
- Martin, J.R. (2007). Construing knowledge: A functional linguistic perspective. In F. Christie & J.R. Martin (Eds.), *Language, knowledge and pedagogy: Functional linguistic and sociological perspectives* (34-64). London and New York: Continuum.
- Moore, R. (2010). Knowledge Structures and the Canon: A Preference for Judgment. In K. Maton & R. Moore (Eds.), *Social Realism. Knowledge and the Sociology of Education* (131-153). London and New York: Continuum.
- Thompson, R. (2009). Creativity, Knowledge and Curriculum in Further Education: A Bernsteinian Perspective. *British Journal of Educational Studies*, 57(1), 37-54.